

Francesc Massip, Pere Navarro i Montserrat Palau (eds.)

TEATRALITAT POPULAR I TRADICIÓ

II Congrés Internacional de Balls Parlats

Isidre Pastor i Batalla

Ressenya històrica del Ball parlat de Sant Joan de Rodonyà

Després de gairebé un segle, el mes de juny de l'any 2013, es tornava a representar el Ball Parlat de Sant Joan de Rodonyà. Ha estat gràcies a la voluntat popular que s'ha pogut portar a terme la restauració d'aquesta manifestació teatral que, anys ençà, havia arribat a ser una de les principals manifestacions artístiques i culturals d'aquesta població del Camp de Tàrragona.

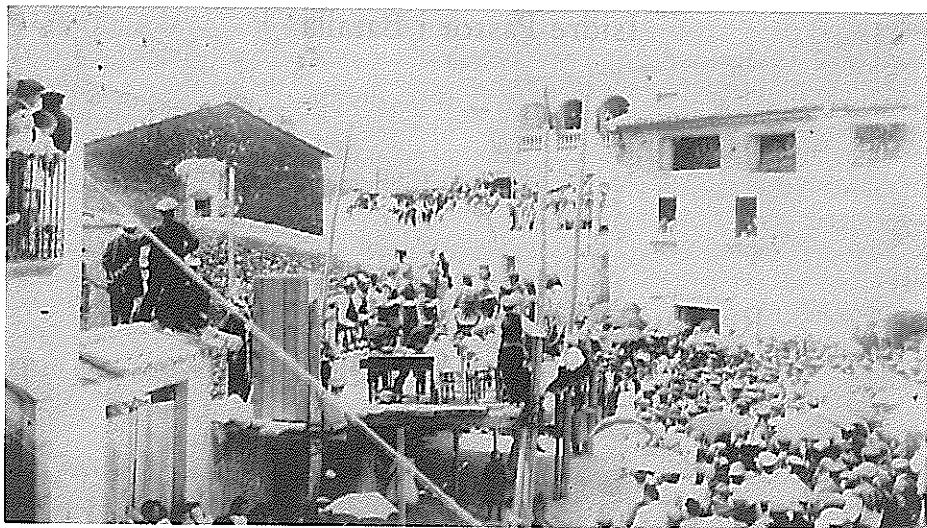
Amb la finalitat de disposar d'unes referències històriques que aportessin dades per la contextualització d'aquesta representació, s'ha portat a terme un exhaustiu treball de recerca i documentació. Tasca aquesta que ha estat cabdal per poder afrontar alguns dels aspectes bàsics que es requerien per treure de nou al carrer aquesta peça de teatre popular.

Els resultats d'aquesta recerca es recullen en el present document per tal d'oferir una primera aproximació al que ha esdevingut i és aquest ball parlat pel poble i pels habitants de Rodonyà.

Davant de les poques notícies, referències documentals i fonts bibliogràfiques que antuvi generaven aquest tipus d'esdeveniments populars, és perceptiu considerar que qualsevol dada de les localitzades pot oferir molta informació al respecte. És per això, que tant la recerca com l'exposició dels resultats ha estat plantejada amb la voluntat que serveixi per aprofundir en el coneixement i la rellevància social i cultural del ball.

Per aquest motiu, s'ha estimat pertinent portar a terme tant un buidatge bibliogràfic i documental sobre qualsevol referència relativa aquest espectacle, com la pròpia contextualització històrica de les dades obtingudes. Entenent que tan sols d'aquesta manera es podia afrontar un discurs històric coherent del que ha estat i significa la representació d'aquesta obra de teatre popular.

Així mateix, més enllà de la pròpia ressenya històrica sobre el *Ball Parlat de la degollació de Sant Joan Baptista* de Rodonyà, la sistematització d'aquesta recerca de caràcter local ha de permetre disposar d'evidències que possibilitin ser contrastades amb altres casos i poder així, avançar en el coneixement històric i social dels balls parlats.

Vista general de la plaça major de Rodonyà durant la representació del Ball Parlat de Sant Joan on es pot apreciar la gran quantitat de gent que s'aplegava a redós de l'entaulat on tenia lloc l'escena. (A. M. Galofré i Farré, 1895).

Contextualització religiosa i social

A l'extrem oriental del Camp de Tarragona, entre la riba del riu Gaià i la seralada que separa aquestes contrades del Penedès es localitza el lloc Rodonyà, just a tocar de l'antic camí ral de Vilafranca a Montblanc. Aquesta és una petita població que té els seus orígens en època medieval i què, al llarg dels segles, ha crescut a redós del seu castell. Com en tants d'altres pobles, l'eclosió del seu desenvolupament econòmic i social contemporani es consolidarà durant el primer meitat del segle XIX, amb l'impuls del conreu de la vinya i la nova realitat de les institucions municipals.

Igual de rellevant i transcendent va ser, també, el procés de transformació que van experimentar els principals referents eclesiàstics d'aquesta localitat; l'església i la parròquia. Per copsar l'abast i transcendència d'aquesta tessitura, cal remuntar-se fins a l'època de l'estructuració parroquial d'aquest territori. Període en què es constaten les primeres inquietuds dels seus habitants en relació a l'assistència al culte al lloc de Rodonyà. Controvèrsia que perdurà fins a tombar del segle XIX, moment en què els veïns, fent-se ressò d'aquest requeriment, endegaren el procés de reivindicació d'una parròquia pròpia, segregada de la de Puigtinyós. Terme parroquial al qual pertanyien des del segle XIII.¹ Aquest procés fou lent i llarg, però al final es resolgué favorablement el 29 de

¹ L'abast i repercussió que va tenir el procés de creació de la parròquia de Sant Joan Baptista de Rodonyà esdevé un fet que incidirà en l'esdevenir social i cultural que experimentarà aquesta població a mitjans del segle XIX, tal com s'analitza a (Pastor 2006), treball on se'n presenta un estudi detallat.

desembre de l'any 1867, data en què l'església de Sant Joan Baptista de Rodonyà fou declarada canònicament parròquia natural.

D'altra banda, el creixement demogràfic que havia experimentat aquesta població i atenent a la nova realitat parroquial, van comportar que fos necessària la construcció d'una nova església, en substitució de l'anterior que s'havia quedat petita per acollir als feligresos. L'any 1852 s'iniciaren els tràmits per sol·licitar del bisbat l'autorització per construir un nou temple. Amb tot, malgrat què des de l'any 1855 el temple ja estava quasi del tot erigit, a causa de les pròpies vicissituds socioeconòmiques per les que passava el país en aquests anys, les obres del nou temple parroquial es perllongaren fins ben entrada la segona meitat d'aquest segle. No és gens agosarat considerar que la conjuntura d'aquests dos factors fou propícia, en certa manera, a impulsar la instauració de la representació d'un ball parlat de caràcter hagiogràfic.

No en va, el paper dinamitzador tant de la nova església com de la parròquia és determinant per entendre el desenvolupament que arribarà a experimentar l'activitat social, i de retruc també, la política i l'econòmica de Rodonyà i el seu terme, durant la primera meitat del segle XIX.

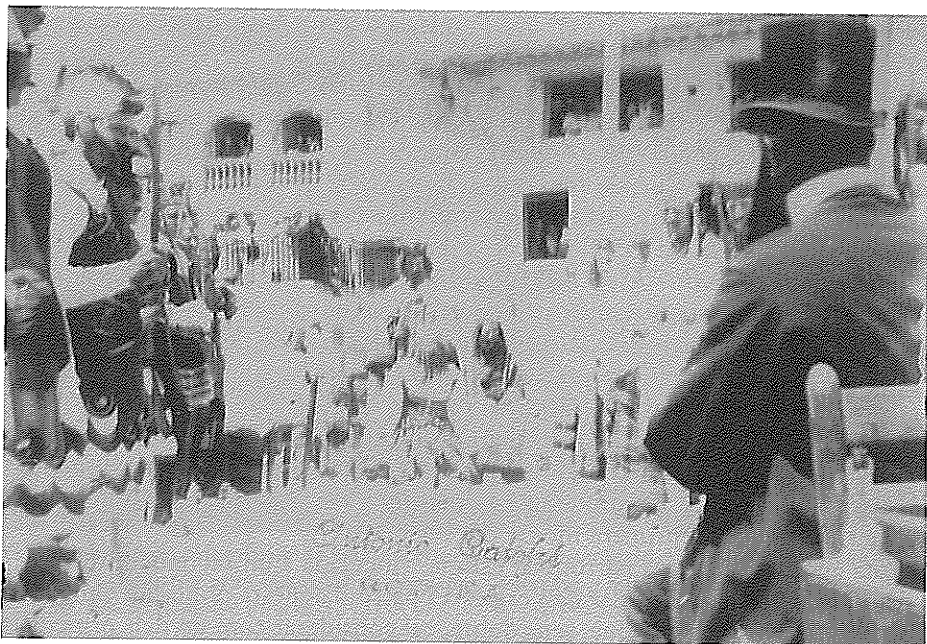
Tota aquesta dinàmica parroquial estigué vinculada a un increment de la devoció per la figura del titular de l'església i patró d'aquesta població; Sant Joan Baptista. Fervor popular què, sens dubte, cal considerar com un dels principals detonants tant de la composició dels goigs en llaor del sant, com de l'impuls i consolidació de la representació hagiogràfica del ball parlat.

És en el marc d'aquesta realitat social, econòmica i eclesiàstica que es dona a Rodonyà a mitjans del segle XIX, la que propiciarà l'impuls i l'arrelament d'esdeveniments col·lectius, com ara els castells, les caramelles o el mateix ball parlat. En el seu conjunt, totes aquestes exhibicions, a partir d'aquest moment, es van anar popularitzant i arrelant amb força entre el veïnat, al igual que es constatat en molt d'altres pobles de la geografia tarragonina. Arribant aquestes a esdevenir un veritable referent social i cultural per a moltes de les poblacions del Camp de Tarragona.²

A Rodonyà, com arreu, aquest ressò social s'evidencia en fer-se notòria aquesta participació tant a l'hora d'aixecar castells com en el moment d'oferir-se per interpretar un paper en l'obra del ball parlat. Esdeveniments aquestes què, d'altra banda, també gaudiren de la implicació activa del conjunt de la població per tal de poder-se realitzar amb èxit. La seva popularitat va fer què, ben aviat, es convertissin en els principals reclams dels actes de celebració de la festa major.

El *Ball Parlat de la degollació de Sant Joan Baptista* de Rodonyà és un clar exponent d'aquest tipus de realitzacions de caràcter popular que es fan al carrer i què, com a tal, fou la gènesi i l'essència de l'afició a fer teatre que prolifera entre els habitants d'aquest lloc fins a mitjans del segle XX.

² La historiografia contemporània recent ha contribuït a aprofundir en el coneixement sobre molts i diversos aspectes d'aquestes tradicions teatrals de caràcter popular, esdevenint el 1er Congrés sobre Balls Parlats a la Catalunya Nova (Teatre Popular Català) el punt d'inflexió per la generalització del seu estudi i documentació com per la posada en valor d'aquest tipus de manifestacions. Dinàmica que ha estat especialment rellevant en relació als balls parlats del Camp de Tarragona en general i en concret de la part baixa del riu Gaià (Bargalló 1994)

Detall d'una escena de la representació del Ball Parlat de Sant Joan de Rodonyà, on apareixen el conjunt d'actors que participaven a l'obra i les personalitats que presidien l'acte. (A. M. Galofré i Farré, 1895).

L'obra del ball

És força versemblant considerar que la conjuntura per què passa Rodonyà en aquest moment de mitjans del segle XIX, va ser propícia als factors que impulsaren la consolidació de la representació del Ball Parlat de Sant Joan. I qui sap, si també, ho va ser a l'hora de determinar la seva temàtica.

El ball és de temàtica hagiogràfica i, igual que passa amb els goigs, es fa ressonància dels principals esdeveniments de la vida del patró de la parròquia, amb la finalitat d'explicar-ho i difondre entre els feligresos. Tal com succeeix en moltes de les poblacions petites del seu entorn proper, on es té constància de la realització d'aquest tipus d'espectacles.

Malgrat que l'obra es va representar tradicionalment el 24 de juny, data de la celebració del naixement del sant, aquesta es centra en l'episodi de la seva degollació. A diferència del que és habitual en tots aquells balls parlats que es representen aquest mateix dia de juny. Els quals tenen com a tema principal d'altres episodis de la vida de Sant Joan Baptista.

Més enllà de la connotació religiosa i del significat devocional de l'obra, el fet que l'argument de l'acció que es representa sigui la degollació del sant, propicia, sens dubte, una posada en escena molt més espectacular i suggestiva per als espectadors. A més, si es té en compte que un dels moments més àlgids de representació és la coreografia de dansa que balla Salomé davant d'Herodes i que precedeix a l'escena culminant de l'obra; el degollament de Sant Joan Bap-

tista. Tot això emfatitzat, tal com era costum en aquestes escenografies, pel fet que el repartiment de cada un dels personatges de l'obra, tant masculins com femenins, eren interpretats per homes veïns del poble. Circumstància que, en si mateixa, ja propiciava una certa expectativa sarcàstica entorn de l'obra, tal com ha perdurat en el record popular.

Pel que fa al text i l'autoria del manuscrit original del Ball de Sant Joan de Rodonyà, fins a la data, no se'n té constància de cap referència concreta. Tot i que es força plausible pensar que aquesta sigui obra d'algun dels prolífers autors d'aquest gènere residents a Valls. Com podria ser en Marc Fusté i Oliver, nat a Valls el 1801 i que fins al 1845 se l'hi atribueixen molts del text dels balls del camp de Tarragona.

Del text d'aquesta peça dramàtica en vers se'n té constància pel fet d'haver-se localitzat quatre còpies o versions en castellà. Molt probablement, en tots els casos, es tractaria d'una transcripció del llibret de l'obra original escrita en català.

A la mateixa església parroquial de Rodonyà es conserva una còpia mecanografiada del text del ball, que compte amb uns comentaris sobre l'escenografia. A la primera pàgina del document s'indica, escrit en català, que es tracta d'una còpia del text original feta per Pere Calaf Coll el 1882, any en què aquesta es va representar. Encara que al darrer full d'aquest mateix document es diu que l'any en qüestió fou el 1884.

L'única còpia manuscrita és la que s'ha conservat a cal Cantó de Rodonyà. Aquest exemplar, és idèntic a l'anterior, presentant també les mateixes anotacions en relació a l'autoria i la data de la còpia.

L'altre dels exemplars localitzats del text d'aquest ball també és una còpia mecanoscrita propietat de Josep Pons, de cal Sastre i que s'ha localitzat a cal Gitano de Rodonyà. El document no està datat, tot i que per la tipografia de la màquina d'escriure, sembla que és del mateix moment que les altres dos còpies que es conserven.³

Atenent aquest plantejament, es tracta de còpies o versions fetes, molt probablement a encàrrec, dels mateixos veïns del poble que havien d'interpretar algun dels papers de l'obra.

Com a curiositat, cal fer esment del fet que les dos còpies de l'any 1882 o 1884 s'hi recull la relació del repartiment de l'obra d'aquell any. Aquesta referència als actors permet identificar quins foren els veïns de la població que a les acaballes del segle XIX, van participar en la realització d'aquest ball parlat.

Un altre dels exemplars que se'n té notícia, és la còpia del text que va localitzar la gent de Baix a Mar de Torredembarra l'any 1963, a la rectoria de Vilaridada. Troballa que es va fer amb motiu de voler representar novament el ball de Sant Joan. Ball en aquest lloc i que no s'havia tornat a realitzar des de les primeres dècades del segle XX. Aquest document es considera que és còpia autèntica de text de l'antic ball de Rodonyà. Es tracta de la versió en castellà

³ Agraïm a Teresa Calaf, Joan Coll, Mn. Francesc Manresa i Mn. Lluís Simón la gentilesa per poder disposar d'aquestes còpies del llibret de l'obra, documents que han estat essencials per la realització del present treball i de la recuperació del ball.

Vista general de la plaça major de Rodonyà durant la representació del Ball Parlat de Sant Joan on es pot apreciar la gran quantitat de gent que s'aplegava a redós de l'espai on tenia lloc l'escena. (I. Pastor i Batalla, 2013).

que va fer un mestre anomenat Rodríguez i que sols es va interpretar una única vegada cap a l'any 1905.⁴

Les vicissituds de la representació

Encara que l'origen dels balls parlats es remunta a finals del segle XVIII, no és fins a la segona meitat del segle XIX, que es generalitzen les referències documentals a aquest tipus de manifestacions teatrals. Tal com passa en relació al Ball Parlat de Sant Joan de Rodonyà, del qual no se'n tenen dades documentals fins ben entrat aquest segle. Tot i així, la documentació històrica d'aquesta tradició és molt escassa i, a la vegada, està molt dispersa. D'altra banda, les poques notícies de què se'n té constància acostumen a ser genèriques i de caràcter puntual. Entre aquestes en destaquen les cròniques periodístiques que recullen la informació de les celebracions de les festes majors. Escrits que po-

⁴ Tot aquest procés referent a la representació del Ball Parlat de Sant Joan a Baix a Mar, de Torredembarra ha estat documentat a (Comes 1999).

sen de manifest el ressò popular que tenien aquests espectacles com un dels principals esdeveniments dels actes principals.

Un episodi determinant per l'esdevenir d'aquest ball va ser el del canvi de data de la celebració de la festa major d'aquest poble. Els motius que s'argumentaren per justificar-ho van ser que les tasques del camp requerien, en aquells anys, molta més dedicació i esforç, tant per la sega i batre dels cereals com per les atencions que calia dispensar a la vinya. Ocupacions que, consegüentment, anaven en detriment de les atencions que requerien els preparatius per l'organització dels actes festius. A la vegada, que el canvi de data possibilitaria disposar del temps que es requeria per què els actes tinguessin major solemnitat. Així fou com, atenent aquest plantejaments, a la sessió plenària de la junta municipal de Rodonyà, del dia 12 de maig de l'any 1916, es va acordar demanar al Bisbat de la Diòcesi de Barcelona que autoritzi el canvi de data de la celebració de la festa major⁵. Passant aquesta a celebrar-se el 29 d'agost, data de la degollació de Sant Joan Baptista, en lloc del 24 de juny, tal com s'havia fet des de temps immemorials. La sol·licitud fou acceptada pel bisbe i ja, des d'aquell mateix any, es va començar a celebrar la festa major de Rodonyà a finals d'agost.

El canvi de data de la festa major i la decadència que havien experimentat arreu els balls parlats des de finals del segle XIX, va comportar que aquest ball també es deixés de representar. Tal com ja havia succeït a les poblacions veïnes. No està de més, doncs, apuntar que és possible que un dels factors que va fer que les referències d'aquesta obra perduessin fins a les primeres dècades del segle XX, podia haver-hi estat deguda a la popularitat que en aquells anys assolí la temàtica del ball, arrel de l'èxit que va tenir per aquests anys l'estrena de l'òpera *Salomé*.⁶

Més enllà del record de les darreres celebracions d'aquest ball parlat de Sant Joan, en bona part, la seva memòria s'ha preservat gràcies al treball de documentació que, cap als anys 30, varen portar a terme el folklorista Joan Amades i Gelats i el mestre Joan Bial i Serra. Tasca que va permetre que se'n registrés la seva existència i, a la vegada, que es preservés la tonada musical original pròpia d'aquest ball.

Tot i així, amb el pas del temps aquesta antiga tradició teatral va anar, progressivament, caient en l'oblit fins a perdre tota referència del que havia estat i significat pels habitants d'aquest poble la representació del *Ball Parlat de la degollació de Sant Joan Baptista* de Rodonyà.

La restauració

D'ençà de la dècada dels anys 80 del segle XX, s'ha generalitzat la posada en valor de l'entitat patrimonial que detenen aquest tipus de manifestacions del

⁵ Fons Arxiu Municipal de Rodonyà. Actes (sessions) 1916, fol. 6r - 7r.

⁶ *Salomé*, obra de teatre escrita per Oscar Wilde a finals de 1.891 que Richard Strauss la va compondre en 1.905 com a òpera, es va fer molt famosa en ser representada en els millors escenaris europeus i que Margarita Xirgu va popularitzar després de representar-la el 5 de febrer de 1910 al teatre Principal de Barcelona.

teatre popular. El terreny es va abonar per què es sorgiren i portessin a terme noves iniciatives per la recuperació dels balls parlats.

Entre la gent de Rodonyà sempre s'ha tingut una certa curiositat vers al seu ball parlat. Interès que no passava d'aquest grau d'afecció per les coses que són pròpies del poble. És a partir d'aquest notori interès sobre què havia estat i significat l'antic *Ball Parlat de la degollació de Sant Joan* de Rodonyà, que es va començar a considerar la possibilitat de restaurar aquesta antiga tradició teatral. I així va ser com l'any 2012, fruit d'una iniciativa col·lectiva, es va endegar el procés de restauració del Ball Parlat de la degollació de Sant Joan Baptista de Rodonyà. Projecte que va assolir el seu principal objectiu amb la recuperació d'aquesta peça teatral del patrimoni cultural i tradicional de la població.⁷

Amb la representació d'aquesta obra es recupera molt més que una tradició artística, que ha passat de generació en generació al llarg dels temps. Ara, novament, amb la implicació de gran part dels veïns del lloc, tal com abans havia estat, Rodonyà torna a fer teatre.

En qualsevol cas, més enllà d'aquest argumentari de marcat accent local, tota manifestació tradicional de caràcter popular esdevé, per si mateixa, un bé patrimonial tant del col·lectiu al qual es vincula com de la societat de què en forma part. És per això, que la recuperació i preservació de les tradicions culturals que ens són pròpies és, en si, un deure que té tot poble per tal de llegar-ho a les generacions futures.

Entenent que la Història la fem entre tots, dia a dia, i que aquesta és cabdal per saber d'on venim i per com hem d'afrontar el demà, que la present ressenya històrica no se'n pot estar de fer referència al procés de recuperació d'aquest ball parlat. Iniciativa que, se'ns dubte, ha servit per escriure un capítol més d'aquest ball parlat així com de l'esdevenir social i cultural d'aquest poble.

Per tal de concloure aquesta notícia històrica, no ens queda més que restar a l'espera que el recorregut de les representacions del *Ball Parlat de Sant Joan* de Rodonyà segueixin el seu curs.

Bibliografia

- AMADES I GELATS, Joan (1986): *Costumari català. El pas de l'any..* Vol. IV L'Estiu. ED, Salvat. Barcelona. p. 226-227.
- BARGALLÓ I BADIA, Josep (1991-2005): *Balls i danses de les comarques de Tarragona*. Vol. 1 a 5. Diputació de Tarragona. Tarragona.
- BARGALLÓ VALLS, Josep (1994): «Els Balls parlats i el seguici popular al Baix Gaià» *Estudis Altafullencs*. núm. 18. Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla p. 72.
- COMES NOLLA, Gabriel (1999): *El ball de Sant Joan de Baix a mar*. Centre d'Estudis Sinibald de Mar. Torredembarra.

⁷ Una síntesi dels aspectes socials del que ha estat i comportat el procés de participació col·lectiva que s'ha portat a terme amb la finalitat d'assolir la recuperació del Ball Parlat de Sant Joan de Rodonyà, es recull i detalla a (Pastor 2014).

- PALAU, Montserrat; SUNYER, Magí (ed) (1992): *Els balls parlats a la Catalunya Nova (Teatre popular català)*. Tarragona: El Mèdol.
- PASTOR I BATALLA, Isidre (2014): «La restauració del ball parlat de Sant Joan de Rodonyà. El ressò popular d'un procés de participació col·lectiva» *Caramella Revista de música i cultura popular*, núm. 31. juliol-desembre 2014, Car-rutxa, Reus. p. 39-41.
- PASTOR I BATALLA, Isidre (2006): «El procés de segregació de Rodonyà de la parròquia de Puigtinyós 1791-1867» *La Resclosa*, núm. 10. Centre d'Estudis del Gaià. Vila-rodona. p. 389-102.
- PRAT, Enric i VILA, Pep (2004): *La degollació de Sant Joan Baptista. Un drama bíblic representat a Foixà*. Edició del centenari (1904-2004). Diputació de Girona. Girona.